

SONKOLY GÁBOR - NICOLAS VERDIER

Hogyan gyúrjuk össze a morzsákat? Az angol és a francia társadalomtörténet múltja és új útjai*

Olivier Dumoulin a kortárs nyugat-európai történetírások nemzeti karakterét vizsgáló cikkében a következő megállapításra jut: „A cselekménybe helyezés, a textus és a hipertextus egymáshoz viszonyított helye, a történelemszereplőinek és idejének megfogalmazása többé-kevésbé párhuzamosan fejlődött Franciaországban, Németországban és Angliában.”¹ Cikkünk célja ennek a folyamatnak a vázlatos bemutatása az angol és a francia történetírás elmúlt fél évszázadának vizsgálata alapján, különös tekintettel a társadalomtörténet szerepére. Hipotézisünk szerint a két történetírás az eltérő intézményes keretek (Franciaországban a kutatás és a felsőfokú oktatás erősen centralizált, míg Angliában a kutatás és oktatás intézményeire nem jellemző ilyen szoros hierarchikus kapcsolatrendszer) és a történelem aldiszciplínáinak eltérő jelentősége ellenére összevethető. Angliában a társadalomtörténet viszonylag marginális szerepet játszik² a történeti kutatásban, az állam- vagy politikatörténet a meghatározó, amelyet Franciaországban a jogi fakultásokon művelnek. A két társadalomtörténet-írás egymásra hatása aszimmetrikus: bár az angol társadalomtörténeti kutatások több mint száz éve folynak, a hatvanas évek új társadalomtörténete a francia *Annales*-iskola közvetlen hatására született. Le Roy Ladurie 1966-os „Waterloóból Colytonba”, azaz a nagy történeti eseményektől az átlagember életét vizsgáló kutatások felé fordulást megfogalmazó programját az angol társadalomtörténet mérföldkövének tartják.³ Ugyanakkor a francia társadalomtörténetre igen kevésbé hatottak az angliai kutatások eredményei.

Az utóbbi években mindkét országban számos publikáció jelent meg a társadalomtörténeti paradigma újrafogalmazásának igényével.⁴ Ez a megfigyelés késztetett bennünket arra, hogy közelebbről is szemügyre vegyük a két történetírás által megfogalmazott problémák és javasolt megoldások közös vonásait és eltéréseit. Egy rövid tanulmány keretei természetesen nem teszik lehetővé a számos javaslat és bírálat átfogó vizsgálatát, ezért elemzésünket két, csaknem egy időben megjelenő és azonos szerkezetű, illetve célú kiadvány összevetésével kívánjuk megtenni. Az Adrian Wilson által szerkesztett *Rethinking social history. English society 1570-1920 and its interpretation (A társadalomtörténet újragondolása. Az 1570-1920 közötti angol társadalom és ennek interpretálása)* és a Bernard Lepetit által szerkesztett *Les formes de l'expérience. Une autre histoire sociale (A tapasztalás formái. Egy másik társadalomtörténet)* összehasonlítása során röviden szeretnénk bemutatni a két történetírás fontosabb állomásait, majd ismertetni kívánjuk azokat az elméleti és módszertani javaslatokat, melyek elkerülhetetlenül a történelem és a társadalomtudományok kapcsolatának újraértelmezéséhez vezetnek.

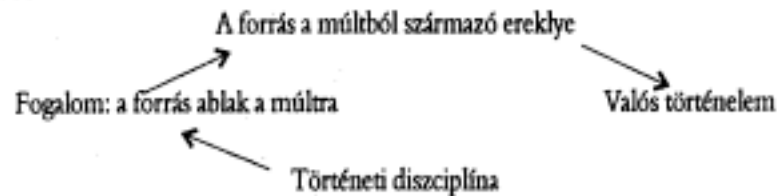
A történettudomány múltjának mai értelmezése?

A francia és az angol szerzők másként viszonyulnak nemzeti történetírásuk múltjához. A *Les formes de l'expérience*-ban a történetírás múltjához való viszony kétféle: egyes szerzők megelégednek az elmúlt fél évszázadra való hivatkozással⁵, mások szükségesnek látják a „nagy ősök” megidézését. Abban azonban mindnyájan egyetértenek, hogy a francia történetírás „közös családfával” bír. Ezzel szemben a *Rethinking social history* elméleti tanulmányaiban az angol historiográfia fagráfszerűen jelenik meg, melyen minden újabb elágazás önállóan fejlődik tovább, anélkül, hogy jelentősebb hatással lenne a többire, azaz

nincs átjárás a különböző történeti aldiszciplínák között. Vita csak akkor alakul ki, ha valamelyik kutató idegen szakterületre téved.

A két történetírás történetében három szakaszt különíthetünk el, melyeket Adrian Wilson - kölcsönzött kifejezéssel - a „történész dilemmájának” nevezett. Szerinte a történész tevékenységének legfontosabb

1. ábra

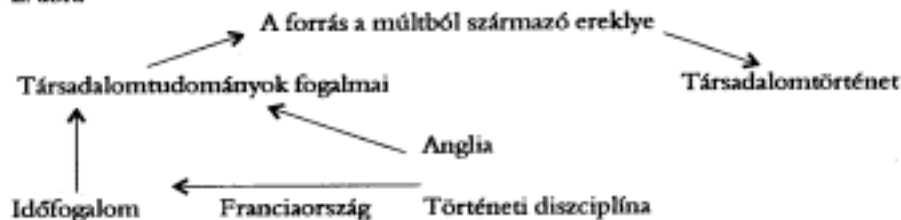

területe a fogalmak (*concept*) és a forrás (*document*)⁶ közötti kapcsolat megteremtése. A 20. századi történetírásban gyakran jelennek meg más diszciplínákból származó fogalmak, ezért a három szakasz elemzése során a változásokat a fogalom és a forrás, valamint a történelem és a társadalomtudományok kapcsolatán át világítjuk meg.

Az első szakasz (1. ábra) a „nagyősök” korszaka. Itt meghatározó az a vélemény, mely szerint a forrás közvetlen kapcsolatot jelent a múlttal. Ekkor születik meg a történeti diszciplína, amely saját maga alkotja meg fogalmait, és ezeket felhasználva tökéletes tudást hoz létre, egyben magának a történettudománynak a létét is igazolja. A történeti diszciplína születése alatt a történészi munka szakmává válását értjük, ami a történeti (szakmai) folyóiratok rendszeres megjelenésében és az egyetemi történeti tanszékek megalakulásában manifesztálódik az 1860-80-as években mind Angliában, mind Franciaországban.⁷ Angliában a hivatásos történetírói tevékenység kialakulása után néhány évtizeddel az addig egyeduralgoló államtörténettel szemben megjelenik a „néptörténet” (people's history), a mai társadalomtörténet őse, és ez az elkülönülés napjainkig fennmarad.⁸

A második szakaszt Franciaországban az *Annales*-iskola megalapításától, a harmincas évek elejétől számíthatjuk (2. ábra). Angliában ezzel

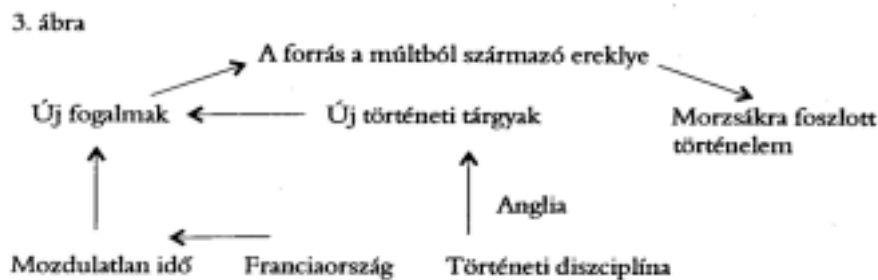
2. ábra

csaknem egy időben jelent meg A. L. Morton műve, a *People's History of England* (Az angol nép története), mellyel új áramlat, a marxizmus térnyerése kezdődik. A második szakasz jellemzője, hogy a történetírás felhasználja a szociológia és a közgazdaságtan fogalmait. A „néptörténet” hamarosan háttérbe szorul a marxista történetírás mögött, mely lényegében átveszi a társadalomtörténet szerepét.⁹ A két történetírás eltérően viszonyul a társadalomtudományokhoz. Az angol történészek a társadalomtudományok hatása alá kerülnek. Wilson egyenesen tanáriak viszonyként határozza meg a társadalomtudósok és a történészek kapcsolatát.¹⁰ Franciaországban ez a kérdés másképp merült fel, mivel az *Annales*-iskola már az interdiszciplinaritás jegyében fogalmazza meg magát, sőt azzal az igénnyel jön létre, hogy a társadalomtudományokat a történelem uralma alatt egyesítse.

Egyébként annak a tézisnek a megfogalmazása, hogy a történelem a társadalomtudományok királynője, válasz a durkheimi szociológia kihívására. Az *Annales* történelmi időfogalmával járul hozzá a társadalomtudományok közös fogalomkincséhez. „A kronologikus, illetve pozitivista történelmi idő linearitásával szemben az *Annales* első történészei a társadalmi kapcsolat (*lien social*) komplexitását hangsúlyozták, és előtérbe helyezték a hosszú időtartamot (*longue durée*).”¹¹ A kvantitatív módszerek széles körű elterjedése megváltoztatja a történészi gyakorlatot: a történész a forrást adathalmazként értelmezi, melyből hosszú, szeriális számsorok elemzésével nyer információt.

A hatvanas években mindkét országban megjelenik az igény a változásra. Az új történelem („*nouvelle histoire*”, „*new social history*”) programjának megfogalmazását tekintjük a harmadik szakasz kezdetének¹² (3. ábra). A

historiográfiai modell legfontosabb módosulását a diszciplínába való új történelmi tárgyak és témák integrálása jelenti. Az emberi test, az étkezési szokások, a szerelmi élet; a beavatási szertartások, a nyelvhasználat, a képek és mítoszok elemzés tárgyává válnak, és ennek következtében a történész érdeklődési köre határtalanul kitágul.

Angliában az új történelmi témák megjelenésével a nők és a társadalmi nem vizsgálata (*gender history*), valamint nyelvészeti fordulat (*linguistic turn*) jár együtt, mely az egész addigi társadalomtörténet saját szempontú újrajrását igényli. „Az emberi létezés objektív adatainak tanulmányozását egy olyan domináns modellté váló elemzés szorítja ki, mely a világban mozgó emberek jelenlétének szubjektív adatait teszi meg tárgyává.”¹³ Ez az elemzési mód azonban nem jelent visszatérést az egyénhez, mivel az „a szociológiai, közgazdaságtani, antropológiai vagy pszichoanalitikai kutatásokból már több mint egy évszázada ki volt rekesztve, így egy ilyen posztulátum az elemzések körében nem kapott helyet”.¹⁴

A programváltás Franciaországban az időmodell változását eredményezte. A történelem mozdulatlaná vált. Bár a történész lehetőségei jelentősen kiszélesedtek, „a történelem feldarabolódása nem csak előnyökkel járt”.¹⁵ Az új kutatási témák és területek felvonultatása a történelmi diszciplína egyesítésének a szándékából született,¹⁶ ám a mozdulatlan történelem

elvetette a változás, a törésvonalak jelentőségét, a társadalmat szinte mozdulatlan struktúrák egységeként szemlélte. A nyolcvanas évekre mind a francia, mind az angol (társadalom)történet feldarabolódott: a franciák „szétmorzsálódott” (*histoire en miettes*),¹⁷ az angolok „felparcellázott” (*enclosure of social history*)¹⁸ történelemről beszéltek. S ezzel ismét elérkeztünk a húszas évek végének problémájához, amelyet Bloch és Febvre így fogalmazott meg: „A (különböző történeti kutatásokat elválasztó) falak olyan magasak, hogy igen gyakran elzárják előlünk a kilátást.”¹⁹

Ma mindkét történetírás arra keresi a választ, hogy hogyan lehet ezeket a falakat lebontani (4. ábra). A megoldást a pragmatikus történetírók gyakorlatban látják, mely előre meghatározott fogalmi keret nélkül elemzi a forrásokat. Ez a metodológiai megközelítés két problémára is gyógyírul szolgálhat. Az első a diszciplína újraegyesítése a történelem egységes tárgyát (*objet*) jelentő társadalmi kapcsolat (*lien social*) körül. A második a történelem valós integrálása a társadalomtudományokba a történetírók gyakorlat során létrejövő fogalmak, valamint a közös témák és módszerek mentén megfogalmazott interdiszciplinaritás által. Angliában mindez a különböző történeti aldiszciplínák egyesítésével járhat együtt.

Pragmatikus történetírás Franciaországban és Angliában

Bernard Lepetit három pontban foglalja össze programjának elméleti alapját. 1. A történelem tárgya a társadalmi kapcsolat. 2. Több történetírói korszak (*régime d'historicité*)²⁰ létezik. 3. Ezek határozzák meg a történetírói gyakorlatot. Ezzel szemben Adrian Wilson nem kínál elméleti megoldást a „történetész dilemmájára”, mivel azt gyakorlati problémaként értelmezi, az angol tanulmánykötet szerzői pedig a történelmi szereplők, illetve a történetírók példáin keresztül mutatják be, miben látják a jelen program megvalósíthatóságát szakterületükön. Ezért a továbbiakban a francia történetírók javaslatait szeretnénk ismertetni az angol történetíróknél megjelenő problémákkal összefüggésben.

A történelem tárgyának újrafogalmazása. A francia tanulmánykötetben kifejtett vélemények szerint a társadalmi kapcsolat a konvenciók megteremtésén, illetve azoknak a társadalmi cselekvés során (*jeu social*) történő alkalmazásán keresztül bontakozik ki. Mindezt a történetírók szereplők kompetenciája teszi lehetővé.

A társadalmi kapcsolat nem más, mint a társadalmat összetartó erő. Lepetit ezt a konvenciók gazdaságtanán és az érdekcsoportok (*cités*)²¹ szociológiáján keresztül mutatja be²², míg Wrigthson a maga részéről a társadalmi kapcsolatok (*social relations*) és az ezeket informáló kultúra történetét látja üdvöztetőnek²³; Giddens és Abrams a társadalomban való cselekvés és a társadalmi struktúra időbeli változásai közötti viszony vizsgálatára hívja fel a figyelmet szociológiai műveiben.²⁴ Lepetit Boltanski és Thévenot alapján ennél kidolgozottabb vizsgálati keretet ajánl.²⁵ Eszerint a történelem szereplői (*acteur*) egyszerre több körből nyerik referenciáikat, melyeket újra és újra kontextusba helyeznek. Az így kialakuló közösségi megnyilvánulási formák (normák, értékek, konvenciók vagy akár a szereplők cselekvéseiben való megjelenése pillanatától - társadalmi identitás formájában) behatárolják a lehetőségeket, ugyanakkor a reakciókés vélemények koordinálásának a keretét is képezik. Jellegük természetétől függetlenül erejüket aktualizálásukból nyerik. Ezzel a gondolattal elérkezünk Jacques Revel tanulmányához, melyben a szerző rövid historiográfiai ismertetés segítségével arra hívja fel a figyelmet, hogy ha az intézményeket ismét visszahelyezzük „társadalmi szövetükbe”, azzal sokat nyerhet a történetírás.²⁶

A konvenciók a társadalmi interakció termékei, melyek objektív formában jelennek meg a szereplők számára, egyrészt azért, mert ezek maguk a közösségi megnyilvánulások (*représentations collectives*), másrészt, mert a mindennapok során nyernek formát és irányítják a cselekvéseket, melyek biztosítják az objektivizálást. „A norma fogalma éppúgy,

mint az ebből eredő gyakorlati formák (...) történelmi konstrukciók, melyeknek lehetséges változatait a társadalmi struktúra korábbi viszonyai, illetve az ezeket megszervező és módosító logikák határozzák meg.²⁷ Abban a pillanatban, amikor a konvenciók vita vagy megfontolás tárgyává válnak, azaz objektivitásukat kétségbe vonják, elveszítik konvenció voltukat, többé nem tudnak megfelelni a kételkedés vagy „hitelvesztés” kihívásának. Erre az elméletre megfelelni látszik Schaffer, aki a tudósok felvilágosodás kori szerepét elemezve kiválóan mutatja be, hogy a „babonák” megkérdőjelezése a szereplők által (hitelvesztés) hogyan járt együtt a társadalmi konvenciók megújításával, az új normákba vetett hit kialakulásával. „A régi konvenciók válsága új módokon szervezi meg a társadalmi kapcsolatot.”²⁸

A konvenciók változó hatáskörrel és jelentéssel kerülnek kontextusba a társadalmi cselekvés során. A társadalmi cselekvés színtere egy összetett társadalom, mely számos kisvilágból (vagy érdekcsoportból – *cité*²⁹) áll, és ezek mindegyike saját idővel bír. A csoportok tagjainak - a társadalom szereplőinek - egyszerre „több kisvilágban kell cselekednie”.³⁰ Linda Pollock elemzése a kora újkori angol elit magán- és közszférabeli viselkedéséről is hasonló megközelítést mutat.³¹ A viselkedést meghatározó, illetve legitimáló konvenciók pluralitása állandó igazolást és kompromisszumot igényel, mivel csak így tartható fenn a társadalmi cselekvés zavartalansága. Ezzel a problémával találja magát szemben Simona Cerutti is a 18-19. századi torinói céhekről szóló művében.³² Következtetése szinkronban van Jacques Revel gondolatával, mely szerint „egy csoport megformálása és az ebből következő (időleges) intézményesített formák az eltérő természetű szereplők és kapcsolatok sorsának találkozásából erednek, és ezek a sorsok az intézményes formák keretein belül is fennmaradnak, megőrizve mindazokat a kontextusokat, ahol még jelen vannak”.³³

A társadalmi szereplők tehát szituációba kerülve kompetens módon cselekednek, azaz képesek felismerni a normatív mezők sokaságát, illetve azonosítani azok tartalmát. Cselekvés közben meg tudják állapítani mind a szituáció, mind a többi szereplő jellemzőit, sőt az együttesen jelen lévő szabályrendszerek közötti térben is képesek mozogni. Ezek a szabályok természetesen nem képeznek semmiféle társadalmon kívüli entitást, és követésük sem kötelező.³⁴ A szereplők saját érdekeiknek megfelelően választják ki normarendszerüket, és ezáltal megfogalmazódnak azok az interpretációk, melyek megszervezik a kisvilágokat. „Ugyanabban a történelmi pillanatban máshogy látja a törvényhez való viszonyát a helyi polgár és az idegen, így jogi érvelésük is eltérő. Megértésük tehát többféle kompetenciát igényel.”³⁵ Minden egyes szereplőnek saját kompetenciája van, mely helyzetéből és életpályájából adódik. Hasonló véleményt találunk Linda Pollock vizsgálatában, mely az angol elit különböző kisvilágokban való szereplését és az ehhez szükséges kompetenciákat mutatja be.³⁶ Nem szabad azonban általános relativizmust látnunk az itt ismertetett megközelítésben. Annak a megállapítása a történész feladata, hogy a gyakorlat miben és hogyan alakítja ki a normákat.

Az osztályozás nem jelent feltétlenül egyszerűsítést. A normák, konvenciók és a társadalomban egyszerre jelen levő kisvilágok vizsgálata óhatatlanul felveti a kategorizálás problémáját. Vajon össze lehet-e hasonlítani a csoportok kialakulását egy letűnt társadalomban és a miénkben? Mennyivel egyszerűbb a történész dolga; ha a jelen fogalmaiból kiindulva sorol osztályokba egy letűnt társadalmat anélkül, hogy figyelembe venné a történelmi szereplők tétovázásait saját maguk és kortársaik kategorizálása során? Több francia szerző is megkérdőjelezi az osztályozás klasszikus modelljének fenntarthatóságát. Elvetik a társadalmi kategóriák determinizmusát a késő középkori firenzei mágnások identitása³⁷, az „osztály”, „etnicitás” vagy a „társadalmi nem” fogalmának megjelenése az ipari termelésben, a párizsi *Sentier* negyedben³⁸, vagy a 19-20. századi Franciaország fiatal generációinak pályaválasztása³⁹ elemzése során. Az angol kötetben

szintén találunk példát a múltban használt kategóriák kritikátlan történészi felhasználásának a megkérdőjelezésére.⁴⁰ Philippa Levine arra a veszélyre hívja fel a figyelmet, hogy a 19. század végi prostitúció kutatásánál nem használhatjuk pusztán az akkori hatalom megközelítésmódját. Az örömlányok közbiztonsági és/vagy egészségügyi problémát jelentettek a hatalom számára, ezért eddig csak a bűnözés- vagy az orvostörténeti kutatásokban jelentek meg a hivatalos iratok leírásain keresztül, melyek nem tükrözik sem a prostituáltak valós helyzetét, sem önképét. Levine véleménye azoknak a feminista történészeknek a társadalomtörténetet illető általános kritikájába illeszkedik, mely szerint a nők szempontjából és a nők szerepét figyelembe véve kell újragondolni a történelmet. A kategóriák meghatározásának és alkalmazásának kritikája tehát mindkét országban az új történeti gondolkodás egyik sarkköve.

Franciaországban a történetírói korszakokat (*régime d'historicité*) érik hasonló típusú támadások. François Hartog szerint a történetírói korszak „az időtapasztalat megkonstruálása a tudósok által, mely egyben saját korunk leírásának és megélésének módjára is visszahat”.⁴¹ Ennek a történeti elemzésben való felhasználásánál figyelembe kell venni a történeti szereplők kompetenciáját (amint azt fentebb már láttuk), valamint az explikatív modellek jellegzetességeit.

A francia történetírás legtöbbet vitatott explikatív modelljei az *Annales* generációi által használt eltérő időmodellek. Jean-Yves Grenier a gazdaságtörténeti időmodellek vizsgálata során két kérdésre helyezi a hangsúlyt.⁴² Az első az idő determinista és stochasztikus felfogása közötti választás. A determinista megközelítés közvetlen kapcsolatot feltételez a mutató értéke és az idő között. Erre példa a változás évszázados, meghatározott tendenciát követő (*tendance séculaire*) időegységként való felfogása. Ezzel szemben a stochasztikus megközelítés a véletlenszerű változások együtthatásából indul ki. Ez az időfelfogás megfelel annak a módszernek, amely a történelmi szereplők cselekvését számos kisvilágban elemzi. Az időegység mint kategória folyamatos reaktualizálásából nyeri erejét. A jövő nem jósolható meg előre. Minden egyes pillanat a társadalom munkájának előre nem prognosztizálható eredménye. Az időfogalom és az időfelfogás az angol történészek körében is problematikussá vált, de a bemutatott kötetben található javaslatok megmaradnak a történelem újraprojektálásának a szintjén; ami pusztán a kutatások időhatárainak megváltoztatását jelenti. Az angolok ebből a szempontból lényegében nem kínálnak elméleti megoldást a „felparcellázott” történetírás egyesítésére. Az Adrian Wilson által szerkesztett kötet címe is a korszakhatárok jelentőségét hangsúlyozza, míg a *Les formes de l'expérience* mind témájukat; mind korszakukat tekintve eltérő tanulmányainak egy kötetbe válogatását közös módszertani megközelítésükkel magyarázza. Az egyetlen angol példa új (stochasztikus) időfelfogás alkalmazására Schaffer tudománytörténeti munkája, amelyben a szerző a felvilágosodás által felvetett racionalitás terjedésének kronologikus és lineáris időfelfogása helyett a plauzibilitás korszakait vizsgáló társadalomtörténetet javasol.⁴³

Grenier tanulmányának második kérdése az elméleti modell megválasztásának hatásaira vonatkozik. Véleménye szerint „a történelem nem tekinthető sem a valóság megkettőződésének, sem pusztán elméleti okfejtésnek, sokkal inkább olyan explikatív megjelenítés, amely modellalkotással jár együtt. (...) A kutatás folyamán jelentkező eredmények megalapozottsága kettős összefüggésből ered, mely kapcsolatot teremt egyrészt a modell episztemológiai pozíciója és a módszertani választás között, másrészt a történelem tárgya megalkotásának jellemzői és e tárgy gyakorlati tevékenység közbeni módosulásai között.”⁴⁴

A történelem lehetséges hasznáról

A nagy paradigmák korszakának végén a társadalomtudományok közötti kölcsönhatás igen nehézkesé vált, ennek ellenére még mindig beszélhetünk a „társadalomtudományok közösségéről”. „Az interdiszciplinaritás, mely magától is működni látszott (...) újra problematikus vált.”⁴⁵ Az interdiszciplinaritás az a „voluntarista jelszó”,⁴⁶ mely mindkét általunk bemutatott kötetben megjelenik. Eddig a kapcsolat aszimmetrikus volt: a társadalomtörténet sokat kapott a társadalomtudományoktól, de csak keveset adott cserébe.⁴⁷ Az egyes társadalomtudományok imperialista szándékai sorra kudarcot vallottak. Amikor világossá vált, hogy az eszperantó csak káros utópia, felmerült egy másként értelmezett interdiszciplinaritás igénye. Az *Annales* egyik 1989-es szerkesztői cikke a következő gondolatot fogalmazza meg: „Az újítások terjedése eltérő képességeket feltételez. Abban a pillanatban, amikor egyesek számára kétségessé válik, hogy a társadalomtudományok képesek leírni a világot, paradox módon arra kényszerülünk, hogy a diszciplínák identitásának erősítése mellett törjünk lándzsát.”⁴⁸ Az interdiszciplinaritás a kölcsönös átvétel és kritika gyakorlatából jön létre a különböző társadalomtudományok paradigmatisus alapokon álló közösségében. Megfogalmazásunk szerint ez nem más, mint hozzájárulás az aktualizált közös kompetencia kidolgozásához a pontosan meghatározott kutatási témákban, melyeken a különböző diszciplínák képviselői eltérő gyakorlati bázisuknak megfelelően dolgoznak.⁴⁹ A francia történészek hozzájárulását az átértelmezett interdiszciplinaritás épületéhez az időfogalom kidolgozása jelentheti...

Az angol történetírás esetében elmondhatjuk, hogy az elméleti megalapozottság hiányát, amelyet Thompson már a hetvenes években felvetett,⁵⁰ nem orvosolja a Wilson által szerkesztett tanulmánykötet. Hiába idézi meg a problémát Wrightson és Curry⁵¹ is, átfogó elméleti keretbe egyikük sem foglalja az angol társadalomtörténet megújítását célzó javaslatait. A Wrightson-féle „párbeszéd a társadalomtudományok között”, éppúgy, mint a Curry által ajánlott „demokratikus (=posztmarxista) társadalomtörténet”, még kidolgozásra vár. A legfontosabb kérdésnek itt az látszik, hogy a társadalomtörténet képes lesz-e végre egyesíteni a történelmi aldiszciplínákat. Ebben a helyzetben az időfogalom kérdése nem alapvető. A történelemben használt fogalmak megújítása ugyanakkor előmozdítója lehet a régóta kívánt egységnek. A Wilson által javasolt hermeneutikai alapokon álló gyakorlati megközelítés olyan fogalmak kidolgozásához vezethet, mely nemcsak a történelem többi ága, hanem a társadalomtudományok szempontjából is hasznos lehet.

Végezetül meg kell említenünk, hogy a társadalomtörténet egyik országban sem számít szigorúan körülhatárolt aldiszciplínának, inkább „a történelmi megismerés egyik koncepciója, mely belépett a társadalomtudományok táborába, és magáévá tette azok elvárásait”.⁵² Így nem meglepő, hogy a társadalomtörténet újragondolásában részt vesznek a gazdaságtörténet, a tudománytörténet, a történelmi demográfia, a kultúrtörténet és más aldiszciplínák szakemberei is. Ez megalapozhatja a történelmi diszciplína megújulását.

JEGYZETEK

* A szerzők köszönetet mondanak Jean Yves Grenier-nek a szöveg figyelmes átolvasásáért és a javasolt tartalmi kiegészítésekért.

1 A mondat franciául így hangzik: „La mise en intrigue, la place relative du texte et de l'hypertexte, le jeu des temps et des personnes semblent peu ou prou avoir évolué en synchronie en France, en Allemagne et en Angleterre”. Dumoulin, Olivier: *Le style national de l'historiographie. Espace Temps* 59-60-61. 1995. 176-183. A mondatban előforduló kifejezések Paul Ricoeur a történelmi megismerést vizsgáló elemzéséből származnak. Ennek összefoglalását lásd: Ricoeur, Paul: *Temps et récit*. Paris, Seuil 1983-85.

2 Keith Wrightson idézve: „A társadalomtörténet legjobb és legeredetibb munkái kívül rekedtek a történelmi kutatás fő áramán..”, Wrightson, Keith: *The enclosure of English social history. Rethinking social history* 66-67.

3 Wilson, Adrian: Introduction. *Rethinking social history* 3.

- 4 A teljességigénye nélkül a következő műveket említhetjük. Franciaországban : Histoire et sciences sociales. Un tournant critique? *Annales E.S.C.* 1988. március-április; n.2. 291-293.; Tentons l'expérience. *Annales E.S.C.* 1989. november-december, n.6. 1317-1323.; Milo, D.S. & Boureau, A. eds.: *Alter histoire. Essais d'histoire expérimentale.* Les Belles Lettres, collection „Histoire”, Paris 1991.; Lepetit, Bernard -Revel, Jacques: L'expérimentation contre l'arbitraire. *Annales E.S.C.* 1992. január-február, n.1. 261-265.; Passés recomposés, champs et chantiers d'histoire. *Autrement*, série *Mutations*, n. 150-151. 1995. január; Lepetit, Bernard ed.: *Les formes de l'expérience, une autre histoire sociale.* Paris, Albin Michel 1995.; Le temps réfléchi, l'histoire au risque des historiens. *Espace Temps, les Cahiers* 590-61. 1995. Angliában: Cannadine, David: British History: past, present - and future? *Past and Present* CXVI. 1987. 176-179.; Burke, Peter: Ouverture: the New History, its past and its future.; Burke, Peter ed.: *New Perspectives on Historical Writing.* Cambridge, Polity 1991.; Wilson, Adrian: *Rethinking social history. English society 1570-1920 and its interpretation.* Manchester University Press 1993.
- 5 Lepetit, Bernard: Histoire des pratiques, pratique de l'histoire. *Les formes de l'expérience.* Paris 1995.
- 6 Itt forrás alatt nemcsak írott forrásokat kell értenünk, hanem mindazt, amit a történész „bizonyítékként” felhasznál.
- 7 A *La Revue Historique* 1876-ban, az *English Historical Review* 1886-ban jelent meg először.
- 8 Wilson, Adrian: Critical portrait of social history. *Rethinking social history...* 9-59.
- 9 Wilson, Adrian: i. m. „A marxizmus azóta is a brit történetírás középpontjában áll., 14.
- 10 Wilson, Adrian: i. m. 31.
- 11 Tentons l'expérience. *Annales E.S.C.* 1989. november-december, n.6 . 1317-1323.
- 12 Ed. Le Goff; Jacques; Chartier, Roger & Revel, Jacques: *La nouvelle histoire.* Paris 1978.
- 13 Lepetit, Bernard: *Histoire des pratiques...*
- 14 De Certeau, M.: *L'invention du quotidien, arts de faire.* Paris, Union Générale, Collection 10/18. Általános bevezető.
- 15 Lepetit, Bernard: *Histoire des pratiques...*
- 16 Revel, Jacques: Histoire et sciences sociales une confrontation instable. In: *Passés recomposés, champs et chantiers de l'histoire. Autrement, série Mutations* n. 150-151. 1995. január. 69-81.
- 17 Dosse, F.: L'histoire en miettes. Des „Annales” à la „nouvelle histoire”. *La Découverte* 1987; Bódy Zsombor-Czoch Gábor-Sonkoly Gábor: Paradigmaváltás a francia társadalomtörténet-írásban. *Aetas* 1995.4. 131-141.
- 18 Wrigthson, Keith: The enclosure of English social history. *Rethinking social history...*; Cannadine, David: The way we lived then. *Times Literary Supplement* 7-13. 1990. szeptember.
- 19 Tentons l'expérience. *Annales E.S.C.* 1989. november-december.
- 20 A *régime d'historicité* szó szerint a történeti valóság rezsímjét jelenti, azaz azt, amit egy adott korban a múlttól leírnak és igaznak tartanak a történészek.
- 21 A *cité* kifejezés azt a kisebb (többnyire városi) közösséget jelöli, mely egyfajta kontinuitást jelentett a francia történelemben az ókortól az ancien *régime* végéig. Lepetit itt annak a csoportnak a megnevezésére használja, melyetek tagjait megegyezés (konvenció) köti össze egy közös cél érdekében. *Cité* lehet egy céh, az orvosi kamara, egy munkásszakszervezet, egy kiváltságos város polgársága stb.
- 22 Lepetit, Bernard: Le présent de l'histoire. *Les formes de l'expérience...*
- 23 Wrigthson, Keith: i. m. 69.
- 24 Giddens, Anthony: *Central problems in social theory: action, structure and contradiction in social analysis.* London 1979.; Abrams, Philips: *Historical sociology.* Shepton Mallett 1982.
- 25 Boltanski, L. & Thévenot L.: *De la justification. Les économies de la grandeur.* Paris 1991.
- 26 Revel, Jacques: L'institution et le social. *Les formes de l'expérience ...* 63-84.
- 27 Dewerpe, A.: L'exercice des conventions. Le cas de l'industrie navale française (fin XIXème- début XXème siècles). *Les formes de l'expérience...* 99-126.
- 28 Lepetit, Bernard: Le présent de l'histoire. *Les formes de l'expérience...* 271-298.
- 29 Boltanski & Thévenot: i. m. 34.
- 30 Dodier, N.: Agir dans plusieurs mondes. *Critique* 1991. június-július 427-458.
- 31 Pollock, Linda: Living on the stage of the world: the concept of privacy among the elite of early modern England. *Rethinking social history...* 78-96.
- 32 Cerutti, Simona: *La ville et ses métiers. Naissance d'un langage corporatif (Turin XVIIème-XVIIIème siècles).* Paris 1990.
- 33 Revel, Jacques: L'institution et le social 63-84.
- 34 Cerutti, Simona: Normes et pratiques, ou de la légitimité de leur opposition. *Les formes de l'expérience...* 127-149.
- 35 Cerutti, Simona: uo.
- 36 Pollock, Linda: i. m.

- 37 Klapisch-Zuber, Christine: La construction de l'identité sociale. Les magnats dans la Florence de la fin du Moyen-Âge. *Les formes de l'expérience...* 151-164.
- 38 Green, Nancy L.: Classe et ethnicité, des catégories caduques de l'histoire sociale. *Les formes de l'expérience...* 165-186.
- 39 Gribaudi, Maurizio: Les discontinuités du social. Un modèle configurationnel. *Les formes de l'expérience...* 187-226.
- 40 Levine, Philippa: Rough usage: prostitution, law and social historian. *Rethinking social history...* 266-292.
- 41 Hartog, François: Temps et Histoire. Comment écrire l'histoire de France. *Annales Histoire, Sciences Sociales* 1995. november-décembre, n. 6. 1219-1236.
- 42 Grenier, Jean Yves: Expliquer et comprendre la construction du temps de l'histoire économique. *Les formes de l'expérience...* 227-251.
- 43 Schaffer: *A social history of plausibility...* 129.
- 44 Grenier, Jean-Yves: *Expliquer et comprendre...*
- 45 Revel, Jacques: Histoire et sciences sociales: une confrontation instable. *Passés recomposés, champs et chantiers de l'histoire*. Autrement. Série mutations, n. 150-151. 1995. január 69-81.
- 46 Uo.
- 47 Wilson: *Critical portrait...* 9-58.
- 48 *Tentons l'expérience...* 11.
- 49 Lepetit, Bernard: *Histoire des pratiques...* 5.
- 50 Thompson, Edward P.: *The poverty of theory and other essays*. London 1978.
- 51 Curry, Patrick: Towards a post-Marxist social history: Thompson, Clark and beyond. *Rethinking social history...* 158-201.
- 52 Burguière, André: Le changement social: brève histoire d'un concept. *Les formes de l'expérience...* 253-272.

GÁBOR SONKOLY- NICOLAS VERDIER

How to Knead the Crumbs Together?

The English and the French social history's past and their new initiatives Both English and French social historians complain about the „enclosure of social history” from the late 1980's. Researchers of different subdisciplines do not or simply cannot communicate and they risk to lose the unity of history as a social science. The authors of this article demonstrate how historians see the road leading to this chaotic situation through a comparative analysis of two recently published readers on social history (Bernard Lepetit ed., *Les formes de l'expérience. Une autre histoire sociale*, Paris: Albin Michel, 1995 and Adrian Wilson ed., *Rethinking social history. English society 1570-1920 and its interpretation*, Manchester University Press, 1993). Solutions offered by the historians focus on the historian's practice and on the relation of history to other social sciences. Historical analysis should be based on a hermeneutic interpretation of the sources and the opinion of social actors (*acteur social*) should enter it too. The new concept of periodization as well as the „concept-criticism” could integrate (social) history to the social sciences as an independent, re-united and equal discipline.